https://doi.org/10.31392/Hileya-HISTORICAL-2022.9(176).12

УДК 316.7:37:575.8

МУЛЬТИКУЛЬТУРНА/МІЖКУЛЬТУРНА ОСВІТА ТА ЕВАЛЮАЦІЯ: ПОЛЯ ВЗАЄМОДІЇ

MULTICULTURAL/INTERCULTURAL EDUCATION AND EVALUATION: FIELDS OF INTERACTION

Євтух В. Б.,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
декан Соціально-правового факультету
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)
e-mail: yevtukh@ukr.net,
ORCID (https://orcid.org/0000-0003-2746-2283)

Євтух О. В.,
старший викладач кафедри соціології та публічних
комунікацій НПУ імені М.П. Драгоманова
(Україна, Київ)
e-mail: atigah@me.com

Yevtukh V. B.,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Dean of the Faculty for Social and Law Education of the National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: yevtukh@ukr.net,
ORCID (https://orcid.org/0000-0003-2746-2283)

Yevtukh O. V.,
Senior Lecturer of the Department of Sociology and Public Communications of the National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: atigah@me.com

У статті з'ясовуються поля перетину й активної взаємодії мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації. Розкриваються контенти обох феноменів. За характером наповнення контенту вони є соціокультурними феноменами, оскільки культурницький компонент складає їхню структуроутворюючу основу. Автори підкреслюють, що поля перетину і взаємодії варто шукати у особливостях функціонування феноменів у конкретних соціокультурних контекстах. Звертається увага на те, що мультикультурна/міжкультурна освіта та евалюація представляють собою складні багатовимірні конструкти, тому їхнє дослідження має базуватися на знаннях, здобутих філософією, соціологією, політологією, культурологією, економічними науками. Зазначається, що взаємодія двох феноменів поліпшує якість їхнього функціонування, а засадами цієї взаємодії є міждисциплінарність та закладене у їхній сутності прагнення формувати атмосферу безконфліктного розвитку, особливо в етнічно диверсифікованих суспільствах.

Ключові слова: мультикультурна/міжкультурна освіта, евалюація, соціокультурна перспектива, міджисциплінарність, взаємодія.

The article identifies points of intersection and active interaction of multicultural/intercultural education and evaluation. The contents of both phenomena are revealed. By the nature of content filling, they are socio-cultural phenomena, since the cultural component is their structural basis. The authors emphasize that points of intersection should be sought in the peculiarities of the functioning of phenomena in specific sociocultural contexts. Attention is drawn to the fact that multicultural/intercultural education and evaluation are complex multidimensional constructs, so their research should be based on knowledge gained in philosophy, sociology, political science, cultural studies, and economic sciences. It is noted that the interaction of the two phenomena improves the quality of their functioning, and the foundations of this interaction are interdisciplinarity and the inherent desire to create an atmosphere of conflict-free development, especially in ethnically diverse societies.

Keywords: *multicultural/intercultural education, evaluation, sociocultural perspective, interdisciplinarity, interaction.*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Суспільні процеси у сьогоднішньому світі відзначаються надзвичайним рівнем мобільності й надзвичайною інтенсивністю взаємодії їхніх складових, впливаючи на їхній контент та їхню взаємопов'язаність, що тією чи тією мірою визначає хід розвитку самих суспільств у певних їхніх сегментах. Різноманітні обставини, явища й ті чи ті чинники відіграють певну роль у наповненості та спрямуванні цих процесів. Такими (поряд з низкою інших), на наш погляд, є феномени мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації, передусім вислід їхньої взаємодії.

З'ясування полів перетину й активної взаємодії евалюації та мультикультурної/міжкультурної освіти допоможе: а) сформувати більш широке й глибоке розуміння евалюації (ніж у більшості випадків сьогоднішнього її теоретичного трактування й практичного її застосування) й вивести евалюацію у простір міждисциплінарності й гібридизації; б) оцінити висліди впливів евалюації на стимулювання більш широкого впровадження мультикультурної/міжкультурної освіти у навчальні практики у тому чи тому суспільстві; в) відтворити позитивні моменти взаємовпливів мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації у контексті посилення демократичних тенденцій у розвиткові суспільств, особливо з поліет-

нічним складом населення. Тому, визначаючи перетину перетину проблемних полів мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації, ми будемо особливу увагу звертати на ці моменти запропонованих тверджень.

Наші розмірковування будуть базуватися на аналізові праць дослідників, дотичних до питань про мультикультурну/міжкультурну освіту та евалюацію. Зокрема йдеться про праці зарубіжних дослідників Вілля Кімліки (Will Kimlicka), Джіоффрея Левея (Geoffrey Levey), Нáзара Міра (Nasar Meer) та Таріка Модуда (Tariq Modood), Марти Нуссбаум (Martha Nussbaum), Хрістіни Хаджсотеріу (Christina Hajisoteriou) та Панайотіса Анжелідеса (Panayiotis Angelides), Гуніли Холм (Gunilla Holm) та Харрієти Зілліакус (Harriet Zilliacus), Ріка Пінкстена (Rik Pinxten), Джеймса Бенкса (James Banks) (мультикультурна/міжкультурна освіта); Маттея Догана (Mattei Dogan), Кетрін Сандерсон (Catherine Sanderson), Майкла Скрівена (Michael Scriven), Пітера Россі (Peter Rossi), Марка Ліпсі (Mark Lipsey), Ховарда Фрімана (Howard Freeman), Вільяма Трочіма (William Trochim), Дональда Кірпатріка (Donald Kirkpatrick), Сильвії Яскули (Sylwia Jaskula), Лєшека Корпоровіча (Leszek Korporowicz) (евалюація) та багатьох інших.

З'ясування можливостей перетину мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації й вислідів їхньої взаємодії на самі контенти цих двох феноменів та на суспільний розвиток взагалі вимагає, бодай, стислого відтворення їхнього проблемного поля й змісту обох явищ.

СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧІ КОМПОНЕНТИ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ/МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

Щоб визначити проблемне поле та з'ясувати контент понять «мультикультурна освіта» та «міжкультурна освіта» і далі розмірковувати про взаємодію цього типу освіти з евалюацією, логічно звернутися до трактування змісту понять «мультикультуралізм» («multiculturalism») та «інтеркультуралізм»/«міжкультурал ізм» («interculturalism»). Передусім, зважимо на те, що в обох випадках структуроутворюючим компонентом понять є феномен культури.

Найбільш поширеним визначенням поняття «мультикультуралізм» є «співіснуванням різноманітних культур, де культура включає расові, релігійні чи культурні групи й виявляється у звичній поведінці, культурницьких сприйняттях та цінностях, моделях мислення та комунікативних стилях» [10]. Таке визначення феномена «мультикультуралізм» досить адаптивне до нашого випадку. Що ж до поняття «інтеркультуралізм», то ми вважаємо у нашому контексті релевантним його визначення «як філософії обмінів між культурами у межах суспільства» та «визнання загальнолюдських потреб у різних культурах» [22].

Тих, хто цікавиться пошуками з'ясування співвідношення між поняттями «інтеркультуралізм» та «мультикультуралізм» принагідно відсилаємо до досліджень згаданих нами вище Вілля Кімліки, Джіоффрея Левея, Нáзара Міра та Таріка Модуда**,** [12; 13; 15], як також до статті Володимира Євтуха, присвяченій мультикультурній/міжкультурній освіті [2].

На даному етапові розмірковувань про зміст понять ми обмежимося загальною констатацією про те, що терміном «мультикультурна освіта» більше користуються дослідники у Сполучених Штатах Америки й Канаді, а європейські науковці більш часто вживають термін «міжкультурна освіта» [2, с. 15]. Щоправда, аналіз праць зарубіжних авторів свідчить про те, що ці два терміни багатьма дослідниками вживаються як синоніми.

Для нас стає очевидним (такий висновок ми робимо на основі проаналізованої літератури американських, канадських та європейських дослідників), що, використовуючи термін з прикметником «міжкультурний», той чи той автор прагне відтворити динаміку явища (можливо, більш точно, динаміку взаємодії áкторів на даний момент), а вживаючи термін з прикметником «мультикультурний» - його статику, власне, атори прагнуть зафіксувати ситуацію культурної різноманітності, наявність її носіїв, котрі в умовах поліетнічного середовища за тих чи тих обставин вступають (або готові вступити) у взаємодію. Якщо брати до уваги освіту як сферу, де мультикультуралізм і інтеркультуралізм в умовах етнічно диверсифікованого суспільства є важливим фактором навчального процесу, то, зрештою, у першому випадку йдеться про стимулювання викладачів до трансформації педагогіки та навчальних планів з метою розширення можливостей тих, хто навчається (носіїв різноманітних культурницьких традицій), а у другому акцент робиться на внескові етнокультурних груп у розвиток суспільства проживання. Тут йдеться, власне, про те, що міжкультурна освіта допомагає виявляти приховані чинники, які зумовлюють існування дискримінації [7, с. 305], й додамо, на цьому фоні запропонувати заходи її усунення.

Отже, на основі викладеного вище ми можемо робити висновок про те, що йдеться про феномени одного і того ж порядку. Їхнє застосування у сфері освіти «передбачає формування толерантного сприйняття «інакшості», творення атмосфери безконфліктного співіснування носіїв різноманітних етнокультурницьких традицій й досягнення рівності у доступові їх до знань. Різниця може виявлятися у двох випадках, на наш погляд, технологічних: у залежності від контекстуальних умов застосування (змішано етнічні ареали, регіони – характерні для північноамериканських та азійських країн; ареали, з переважаючим тим чи тим етнічним компонентом (тими чи тими

етнічними компонентами – зазвичай країни Європи) та традицій трактування феномена американськими чи європейськими дослідниками» [2, с. 17]. У цьому контексті особливої ваги набирає думка західних дослідників про те, «що міжкультурна та мультикультурна освіта є найкращою моделлю для вирішення сучасних викликів» [4].

Важливо враховувати той факт, що система мультикультурної/міжкультурної освіти структурується на певних засадничих принципах, які формуються на базі визначення її змісту та етнокультурних контекстів її впровадження. Серед основних принципових моментів, на яких, зокрема на думку зарубіжних теоретиків і практиків, має вибудовуватися така система освіти, є між тим: 1) у навчальному контенті має бути представлена інформація про різні культури, носіями яких є вихідці із різних спільнот, що населяють країну (у США – це вихідці та їхні нащадки з європейських країн, корінне населення, вихідці та їхні нащадки з Африки тощо, у Європі – це переважно іммігранти); 2) включення у навчальний процес елементів культури тих, хто навчається, власне елементів із їхнього культурного досвіду; 3) критичний аналіз матеріалу, який пропонується викладачами і учнями з метою: а) виявлення такого матеріалу, який містить у собі расові, етнічні чи то культурні упередження стосовно носіїв тих чи тих традицій, пов'язаних з походженням їхніх носіїв; б) усунення їх із навчальних планів та шкільної політики; 4) дотримання справедливого розподілу освітнього ресурсу, який має базуватися на принципах потреб та справедливості [16].

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ЕВАЛЮАЦІЇ: КЛЮЧОВІ АКЦЕНТИ

Евалюація могла б відкрити нові можливості для формування системи культурно відповідальної освіти (мультикультурна/міжкультурна освіта є її складовою), вона могла б, на наше переконання, сприяти забезпеченню прав і рівність в етнокультурній взаємодії як багаточисельних, так і малочисельних груп носіїв тих чи тих культурницьких традицій, розуміння прагнень до збереження їхньої культурної спадщини у довкіллі проживання, сприяла б упередженню контроверсійно конкурентних змагань між ними й формуванню безконфліктного їхнього співжиття. Щоб досягти цієї мети, варто з'ясувати сучасні тренди розуміння теоретиками і практиками феномена евалюації з особливим наголосом на її дотичності до мультикультурної/міжкультурної освіти.

Аналіз дискурсу, який останнім часом активізується, передовсім у довкіллі європейських та американських дослідників, дають підстави висувати гіпотезу про те, що «евалюація формується як системна міждисциплінарна соціально орієнтована наука сучасної соціогуманітаристики, котрій притаманний чітко виражений потенціал практичного застосування» [1, с. 19].

Звернемо увагу на найхарактернішу особливість у визначенні поняття «евалюація», притаманне значній частині західних дослідників. Ми передусім звертаємося до північноамериканських та європейських науковців, оскільки саме там ведуться інтенсивні дослідження названого феномена. Вони на сьогодні великою мірою концентрують зусилля на практичному застосуванні її функціонування [5; 6]: визначення достоїнства, вартості та значущості суб'єкта; допомога організації, програмі, проєкту чи будь-якому іншому втручанню або ж ініціативі оцінити ту чи ту мету, реалізовану концепцію/пропозицію чи будь-яку альтернативу, щоб допомогти у прийнятті рішень; або для встановлення ступеня досягнення чи цінності щодо мети та завдань та результатів будь-якої дії, яка була завершена [18; 19]. Чітко виражений практицизм евалюації проглядається у її трактуванні як структурованої системи інтерпретації феноменів і дій, що, передусім передбачає аналіз того, що було досягнуто та як це було здійснено у контексті поставлених цілей. Щоправда, згадується також і про наукову складову евалюації, що важливо у контексті розмірковувань про перспективи взаємопов'язаності двох феноменів – мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації.

Завважимо, що використання евалюації як інструменту поліпшення функціонування того чи того об'єкту чи процесу й здобуття ефективних результатів діяльності окремих а́кторів чи групи а́кторів у тих чи тих активностях виявляється досить таки успішним. У цьому можна переконатися, вивчаючи досвід північноамериканських країн.

Пов'язаність евалюації з суспільством очевидна, позаяк евалюація дотична «до широкого спектру дисциплін і сфер інтересів, включаючи освіту, охорону здоров'я, психологію, соціологію, економічний розвиток, державну політику, менеджмент та державне управління» [5; 6]. Опанування виправностями, необхідними для з'ясування цієї пов'язаності, наше переконання, може формуватися на базі освоєння знань, якими їх здатна забезпечити саме наукова складова евалюації. У цьому реалізується науковий контент поняття феномена, який так необхідний для взаємодії евалюації з мультикультурною/міжкультурною освітою.

У контексті розмірковування про майбутній розвиток евалюації й її взаємодії з мультикультурною/міжкультурною освітою ключове значення мають освітні програми як евалюаційних активностей так і у царині мультикультурної/міжкультурної освіти. Вони зокрема займають особливе місце у підготовці фахівців-

практиків з евалюації, а ще більше формують теоретико-методологічне забезпечення у становленні евалюації як міждисциплінарної науки, яка, до всього іншого, має застосунок до мультикультурної/міжкультурної освіти. Підготовка таких фахівців активно практикується в американськиї університетах. Спеціалізовані освітні програми пропонують тим, хто за ними навчається, можливість набувати і розвивати евалюаційні навички, необхідні для забезпечення ефективної реалізації проєктів і заходів, спрямованим на розвиток громад та на стимулювання організаційних змін у цілій низці секторів та видів діяльності, зокрема і у сфері освіти. Вони забезпечують студентів знаннями стосовно розробки та впровадження обґрунтованих оцінок самих програм, щодо поліпшення ефективних та дієвих заходи, щодо забезпечення методиками вимірювання їхнього впливу на реалізацію запланованих заходів та контролю за діяльністю виконавців програм і проєктів [14].

Вважаємо доцільним у нашому контексті наголосити, що саме у сфері освіти евалюація має здобути ґрунтовні позиції як у практичному, так і у теоретичному плані, з метою поліпшення яості навчального процесу і підготовки фахівців для тієї чи іншої галузі суспільного життя. І у цьому сенсі ми звертаємо увагу на надзвичайну актуальність дослідження польської педагогині Сільвії Яскули (Jaskuła Sylwia) [11].

МУЛЬТИКУЛЬТУРНА/МІЖКУЛЬТУРНА ОСВІТА І ЕВАЛЮАЦІЯ: ПЕРЕТИН МЕЖ ВЗАЄМОДІЇ

Отже, з'ясувавши основні концептуальні підходи до розуміння двох соціокультурних феноменів – мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації, спробуємо визначити точки дотику їхніх проблемних полів, можливостей їхньої взаємодії й результатів цієї взаємодії у контексті впливів на посилення демократичних трендів у суспільному розвитку.

Аналіз концептів опрацьованої нами літератури з питань мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації дає підстави визначити кілька можливостей перетину меж взаємодії цих двох феноменів і розмірковувати їхній вплив на суспільні процеси у певних їхніх сегментах:

1. За характером наповнення контенту вони є соціокультурними феноменами, оскільки: по-перше, культурницький компонент складає їхню структуроутворюючу основу й відіграє чи не вирішальну роль у розумінні і сприйнятті їх довкіллям (маємо на увазі вплив культурницького різноманіття на формування ставлення носіїв останнього до тих чи тих подій, процесів, дій); по-друге, як мультикультурна/міжкультурна освіта, так і евалюація, за своєю суттю й поведінковими ефектами, чітко орієнтовані на позитивний соціальний результат – поліпшення соціальної атмосфери у тому чи тому суспільстві, зрештою утвердження засад соціальної когезії, особливо у етнічно диверсифікованих суспільствах [3].

2. Оскільки вони є соціокультурними феноменами, то продуктивним методом з'ясування їхньої сутності обох явищ і можливостей впливу на суспільні процеси виступає соціокультурна перспектива.

Поняття «соціокультурна перспектива» у контексті методології дослідження трактується як теорія (за нашою версією, як теоретичні засади, чи то підходи до з'ясування сутності того чи того феномена), що використовується для опису обізнаності про обставини, які оточують людей, і про те, як конкретно на їхню поведінку впливають довколишні соціальні та культурні фактори [20; 21]. За Кетрін Сандерсон, «соціокультурна перспектива – це перспектива, що описує поведінку та психічні процеси людей, частково сформовані їхніми соціальними та/або культурними контактами, включаючи расу, стать та національність» [17]. Додамо, культурницький компонент в евалюації відіграє надзвичайно важливу роль [8; 9]. Тому з цієї точки зору соціокультурна перспектива дослідження феномена виявляється досить продуктивною як стосовно евалюації, так і щодо мультикультурної/міжкультурної освіти. Розмаїтість чинників, які визначають наповненість соціокультурної перспективи дозволяє використовувати існуючі методи, або ж формулювати широкий спектр методів дослідження, що базуються на численних маркерах, як от етнічних, поведінкових, функціонування феноменів у конкретних соціальних обставинах тощо.

3. Міждисциплінрність, без сумніву, притаманна як евалюації, так і мультикультурній/міжкультурній освіті. Основні теоретичні постулати як першого, так і другого феномена базуються на знаннях, здобутих цілою низкою дисциплін - філософією, соціологією, політологією, культурологією, економічними науками, а у сфері оволодіння вправностями управління їхнім розвитком і менеджментом. Міждисциплінрність їхніх основ виявляється необхідною і у практиках реалізації цих двох феноменів: оскільки вони знаходять застосування у різних сферах суспільного життя, то знання й інформація із різних галузей, інкорпоровані у їхніх контентах, знадобляться у формуванні адекватної оцінки впливу різноманітних факторів на явища у суспільних процесах, частиною яких може бути мультикультурна/міжкультурна освіта чи то евалюація. Щоб здобути найбільшого ефекту у застосуванні знань з тієї чи іншої галузі, варто ретельно враховувати конкретні соціокультурні контексти.

4. Можливості та інтенсивність перетинів мультикультурної/міжкультурної освіти і евалюації визначаються їхніми контентами

(про останні мова йшла вище). До речі, для встановлення ефекту взаємовпливів цих двох феноменів можна скористатися моделлю Дональда Кіркпатріка (Donald Kirkpatrick). Його модель стосується перевірки ступеню засвоєння знань, отриманих під час навчання, зокрема опанування тією чи тією освітньою програмою. Адаптувавши цю модель до нашого контексту, ми можемо відслідкувати рівень взаємовпливів мультикультурної/міжкультурної освіти та евалюації. Нагадаємо, що модель Дональда Кіркпатріка включає у себе чотири компоненти: *реакція* (вимірювання того, наскільки студенти, слухачі були включені у процес освоєння матеріалу, наскільки активно вони сприяли проведенню навчання та яким чином вони відреагували на нього). У редакції автора моделі «реакція – ступінь, до якої учасники вважають навчання сприятливим, привабливим і відповідним для їхньої роботи» [23]. Це дає змогу зафіксувати рівень освоєння учасниками навчального процесу освітньої програми; *навчання* (зосереджується на вимірюванні того, чому слухачі мали навчитися і чого не навчились; також вимірює те, що, як вони думають, наскільки впевнені у тому, що вони можуть це зробити, і наскільки вони мотивовані вносити зміни). За Д. Кіркпатріком, «навчання – це ступінь, до якого учасники набувають запланованих знань, навичок, ставлення, впевненості та відданості на основі їхньої участі у навчанні» [23]; *поведінка* (цей рівень допомагає зрозуміти, наскільки добре люди застосовують своє навчання, демонструє, як тренінг (навчання) розвивав їхні навички, ставлення та знання, а також їхню впевненість у діях). Автор моделі формулює це таким чином: «поведінка – це ступінь застосування учасниками того, чому вони навчилися під час навчання, коли вони приступають до роботи» [23]; *результати* (на цьому рівні аналізуються кінцеві результати навчання. Сюди входять результати, які ви або ваша організація вирішили, що вони корисні для бізнесу, так і для членів вашої команди, вашої організації, і які демонструють хорошу рентабельність інвестицій. Дональд Кірпатрік дослівно цей компонент визначає як «ступінь досягнення цільових результатів по закінченню навчання та комплекс засобів підтримки й підзвітності» [23].

За цих умов, безумовно, корисною видається евалюація в оцінці стану мультикультурної/міжкультурної освіти, а вже на цій основі можна вибудовувати перспективи її розвитку. Важливо, що евалюаціія, визначаючи слабкі й сильні моменти освітніх програм з мультикультурної/міжкультурної освіти, відкриватиме шляхи до формування платформи ефективізації такого роду освіти, зокрема пов'язаних з пропозиціями включення до цих програм компонентів з історії, культури, традицій тих чи тих етнічних спільнот, які раніше недостатньою мірою були у них представлені. Особливе значення цей момент має для України, де мультикультурна/міжкультурна освіта лише започатковується й використання досвіду поліетнічних країн Північної Америки й Європи у реалізації програм дозволить ще на початковому етапові її впровадження в освітній процес уникнути певних недоречностей стосовно представлення в них тих чих компонентів етнокультурницького ландшафту нашої країни

.

ВИСНОВКИ

Два феномени (мультикультурна/міжкультурна освіта і евалюація) відіграють помітну роль у суспільному розвиткові, особливо у етнічно диверсифікованих (поліетнічних) суспільствах. Їхня взаємодія може корегувати певні нюанси суспільних процесів. Скажімо, евалюація стану мультикультурної/міжкультурної освіти й пропозиції на цій основі її перспективного розвитку сприятимуть формуванню атмосфери міжетнічної толерантності й комфортної взаємодії носіїв різноманітних етнокультурницьких традицій і способів життя. А це у свою чергу посилить тенденції соціального згуртування (соціальної когезії) суспільства. Впровадження практик мультикультурної/міжкультурної освіти, зі свого боку, забезпечать теоретичними елементами евалюацію, зокрема на стадії підготовки евалюаторів для роботи у поліетнічному середовищі, зокрема в освітній сфері.

Щоправда, з'ясування рівня взаємопов'язаності двох феноменів й впливу цієї пов'язаності на суспільний розвиток вимагає погибленого вивчення з залученням накопичених у різних соціогуманітарних науках знань у співпраці дослідників з різних країн, оскільки як феномен евалюації, так і феномен мультикультурної/міжкультурної освіти є складними багатовимірними соціокультурними конструктами.

Список використаних джерел

1. Євтух В.Б. Евалюація: пролегомени до системного знання, яке «може постати як міждисциплінарна наука». *Гілея. Науковий вісник. Філософські науки. Політичні науки*. 2021. Випуск 163 (№ 6-7). С. 18-37.

2. Євтух Володимир. Мультикультурна/міжкультурна освіта: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Вища освіта України*. 2021. № 4 (83). С. 13-34.

3. Колесніченко М.В. Проблематика соціальної когезії у зарубіжному науковому дискурсі. *Освітній дискурс. Збірник наукових праць*. 2021. Випуск 35 (7). Київ. С.17-32.

4.Bauman Zygmunt, Portera Agostino, Mazzeo Riccardo. Education and intercultural identity. A dialogue between Zygmunt Bauman and Agostino Portera. Routledge, 2021. 84 pp.URL: https://www.routledge.com/Education-and-Intercultural-Identity-A-Dialogue-between-Zygmunt-Bauman/Bauman-Porte-

ra-Mazzeo/p/book/9780367642549 (17.10.2022).

5.Evaluation. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia. org/ wiki/Evaluation (3.03.2021).

6. Evaluation and society series editors / Greene Jennifer, Donaldson, Claremont Stewart. URL: https://www.infoagepub.com/assets/files/catalogs/series/Evaluation -and-Society.pdf (14.03.2021)

7. Faas Daniel, Hajisoteriou Christina, Angelides Panayiotis. Intercultural education in Europe: Policies, practices and trends. *British Educational Research Journal*, 2014. Volume 40. No 2. Pp. 300-318. URL: https://www.researchgate.net/publication/261675132_Intercultural_education_in_Europe_Policies_practices_and_trends (6.05.2021).

8. Frierson Henry, Hood Stafford, Hopson Rodney. The role of culture and cultural context in evaluation. A mandate for inclusion, the discovery of truth and understanding. Information Age Publishing, 2005. 244 pp.

9. Hood Stafford, Hopson Rodney, Frierson Henry. Continuing the journey to reposition culture and cultural context in evaluation. Theory and practice. Information Age Publishing, 2014. 404 pp.

10. IFLA - Defining «Multiculturalism». URL: https://www.ifla.org/publications/ defining-multiculturalism (7.05.2021).

11. Jaskuła Sylwia. Ewaluacja społeczna w edukacji. Impuls. 2018. 266 s.

12. Kimlicka Will. Comment on Meer and Modood. *Journal of Intercultural Studies*, 2012. Volume 33. No 2. Pp. 211-216. URL: https://doi.org/10.1080/07256868.2012.649528 (25.10.2021).

13. Levey Geoffrey Brahm. Interculturalism vs. multiculturalism: A distinction wihout a difference? *Journal of Intercultural Studies*, 2012. Volume 33. № 2. 217-224. URL: https://doi.org/10.1080/07256868.2012.649529 (10.05.2021).

14. Master of Evaluation - The University of Melbourne. URL: https://study. unimelb.edu.au/find/courses/graduate/master-of-evaluation/ (13.03.2021).

15. Meer Nasar, Modood Tariq. How does interculturalism contrast with multiculturalism. *Journal of Intercultural Studies*, 2012. Volume 33.No 2. Pp. 175-196. URL: http://dx.doi.org/10.1080/07256868.2011.618266 (10.05.2021).

16. Multicultural education definition. *The Glossary of Education Reform*. URL: The Glossary of Education Reform/multicultural-education (7.05.2021).

17. Sanderson Catherine A. Social Psychology. John Wiley and Sons, Incorporated, 2010. 590 pp.

18. Scriven Michael. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Michael_Scriven p. 8. (6.03.2021).

19. Scriven - The methodology of evaluation 1967. URL: Scribd/doc/Scriven-The-Methodology-of-Evaluation-1967 (6.03.2021).

20. Sociocultural perspective. URL: https://courses.lumenlearning.com/hvcc-abnormal psychology/chapter/2-8-sociocultural-perspective/ (21.03.2021).

21. Sociocultural perspective. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sociocultural_perspective (1.03.2021).

22. What does INTERCULTURALISM mean? URL: www.definitions.net/definition/ INTERCULTURALISM (7.05.2021).

23. What is the Kirkpatrick model. URL: kirkpatrickpartners.com/the-kirkpatrick-model/ (19.10.2022)

References

1. Євтух В.Б. Евалюація: пролегомени до системного знання, яке «може постати як міждисциплінарна наука». Yevtukh V.B. Evalyuatsiya: prolegomeny do systemnoho znannya, yake «mozhe postaty yak mizhdystsyplinarna nayka» (Evaluation: Prolegomena to systemic knowledge, which «will be able to present itself as an interdisplinary science»). *Гілея. Науковий вісник. Філософські науки. Політичні науки*. 2021. Випуск 163 (№ 6-7). С. 18-37.

2. Євтух Володимир. Мультикультурна/міжкультурна освіта: зарубіжний досвід та перспективи для України. Yevtukh Volodymyr. Multykul'turna/mizhkul'turna osvita: zarubizhnyi dosvid ta persektyvy dlya Ukrayiny (Multicultural/intercultural education: foreign experience and perspectives for Ukraine). *Вища освіта України*. 2021. № 4 (83). С. 13-34.

3. Колесніченко М.В. Проблематика соціальної когезії у зарубіжному науковому дискурсі. Kolesnichenko M.V. Problematyka sotsial'noyi koheziyi u zarubizhnomu naukovomu dyskursi (Kolesnichenko M.V. The problems of social cohesion in foreing scientific discourse). *Освітній дискурс. Збірник наукових праць*. 2021. Випуск 35 (7). Київ. С.17-32.

4.Bauman Zygmunt, Portera Agostino, Mazzeo Riccardo. Education and intercultural identity. A dialogue between Zygmunt Bauman and Agostino Portera. Routledge, 2021. 84 pp.URL: https://www.routledge.com/Education-and-Intercultural-Identity-A-Dialogue-between-Zygmunt-Bauman/Bauman-Portera-Mazzeo/p/book/9780367642549 (17.10.2022).

5.Evaluation. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia. org/ wiki/Evaluation (3.03.2021).

6. Evaluation and society series editors / Greene Jennifer, Donaldson, Claremont Stewart. URL: https://www.infoagepub.com/assets/files/catalogs/series/Evaluation -and-Society.pdf (14.03.2021)

7. Faas Daniel, Hajisoteriou Christina, Angelides Panayiotis. Intercultural education in Europe: Policies, practices and trends. *British Educational Research Journal*, 2014. Volume 40. No 2. Pp. 300-318. URL: https://www.researchgate.net/publication/261675132_Intercultural_education_in_Europe_Policies_practices_and_trends (6.05.2021).

8. Frierson Henry, Hood Stafford, Hopson Rodney. The role of culture and cultural context in evaluation. A mandate for inclusion, the discovery of truth and understanding. Information Age Publishing, 2005. 244 pp.

9. Hood Stafford, Hopson Rodney, Frierson Henry. Continuing the journey to reposition culture and cultural context in evaluation. Theory and practice. Information Age Publishing, 2014. 404 pp.

10. IFLA - Defining «Multiculturalism». URL: https://www.ifla.org/publications/ defining-multicul-

turalism (7.05.2021).

11. Jaskuła Sylwia. Ewaluacja społeczna w edukacji. Impuls. 2018. 266 s.

12. Kimlicka Will. Comment on Meer and Modood. *Journal of Intercultural Studies*, 2012. Volume 33. No 2. Pp. 211-216. URL: https://doi.org/10.1080/07256868.2012.649528 (25.10.2021).

13. Levey Geoffrey Brahm. Interculturalism vs. multiculturalism: A distinction wihout a difference? *Journal of Intercultural Studies*, 2012. Volume 33. № 2. 217-224. URL: https://doi.org/10.1080/07256868.2012.649529 (10.05.2021).

14. Master of Evaluation - The University of Melbourne. URL: https://study. unimelb.edu.au/find/courses/graduate/master-of-evaluation/ (13.03.2021).

15. Meer Nasar, Modood Tariq. How does interculturalism contrast with multiculturalism. *Journal of Intercultural Studies*, 2012. Volume 33.No 2. Pp. 175-196. URL: http://dx.doi.org/10.1080/07256868.2011.618266 (10.05.2021).

16. Multicultural education definition. *The Glossary of Education Reform*. URL: The Glossary of Education Reform/multicultural-education (7.05.2021).

17. Sanderson Catherine A. Social Psychology. John Wiley and Sons, Incorporated, 2010. 590 pp.

18. Scriven Michael. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Michael_Scriven p. 8. (6.03.2021).

19. Scriven - The methodology of evaluation 1967. URL: Scribd/doc/Scriven-The-Methodology-of-Evaluation-1967 (6.03.2021).

20. Sociocultural perspective. URL: https://courses.lumenlearning.com/hvcc-abnormal psychology/chapter/2-8-sociocultural-perspective/ (21.03.2021).

21. Sociocultural perspective. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sociocultural_perspective (1.03.2021).

22. What does INTERCULTURALISM mean? URL: www.definitions.net/definition/ INTERCULTURALISM (7.05.2021).

23. What is the Kirkpatrick model. URL: kirkpatrickpartners.com/the-kirkpatrick-model/ (19.10.2022).